

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

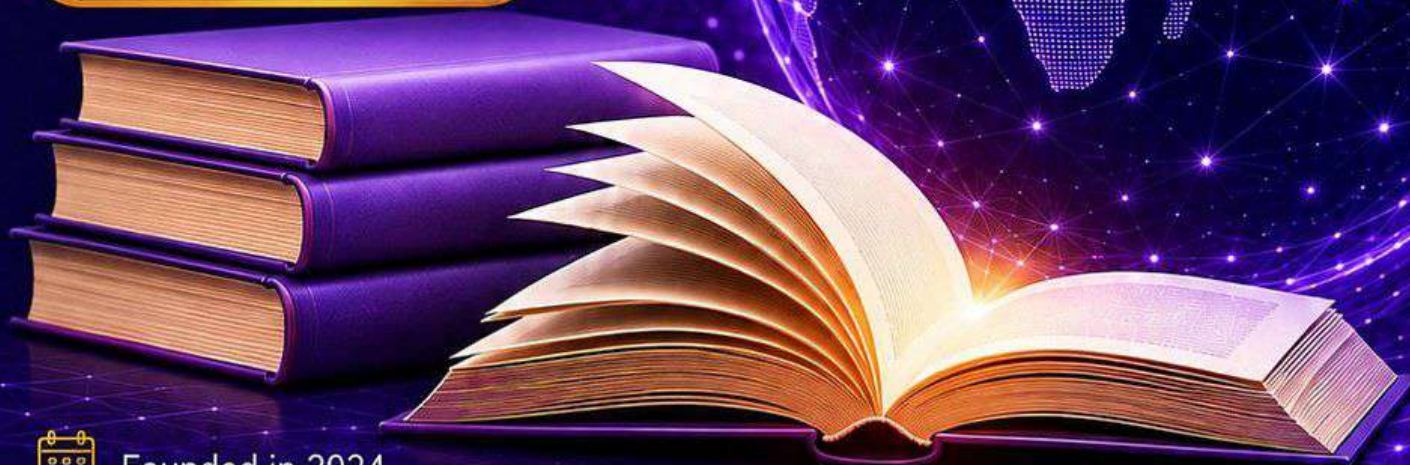
IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 8

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

O‘ZBEK XALQ MAQOLLARIDA “MUHABBAT” VA BOSHQA IJTIMOYIY MUNOSABATLARNING LISONIY IFODASI

Sa’dullayeva Madina Qosimovna

Buxoro davlat universiteti, tayanch doktorant.

e-mail: madinasadul@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1622-6385>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada o‘zbek xalq maqollarida “muhabbat” tushunchasi va u bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan boshqa ijtimoiy munosabatlarning lisoniy ifodasi kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, xalq maqollari milliy tafakkur, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy munosabatlarning eng muhim ko‘zgusi sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, “muhabbat” kategoriyasi nafaqat shaxsiy his-tuyg‘ularni, balki oilaviy, do‘stlik, qarindoshlik, sadoqat, hurmat va jamiyatdagi boshqa muhim aloqalarni ifodalashda markaziy semantik yadroni tashkil etadi. Maqolada o‘zbek xalq maqollari asosida “muhabbat” konseptining semantik maydoni, uning turli lisoniy birliklar orqali ifodalanishi, metaforik va ramziy vositalar yordamida yoritilishi o‘rganiladi. Shuningdek, muhabbatning turli ko‘rinishlari — ota-ona muhabbati, yor-muhabbat, vatanparvarlik tuyg‘usi, insonparvarlik kabi jihatlar maqollar misolida tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida muhabbat bilan bog‘liq ijtimoiy munosabatlar, jumladan, sadoqat, ishonch, sabr, bag‘rikenglik, mehr-oqibat kabi tushunchalarning til vositasida qanday ifodalandani ochib beriladi. Ishda lingvokulturologik, semantik, pragmatik hamda kognitiv yondashuvlardan foydalanilgan bo‘lib, maqollarning mazmuniy qatlamlari va ularning ijtimoiy-madaniy ahamiyati chuqur tahlil etiladi. Natijada o‘zbek xalq maqollarida “muhabbat” tushunchasi keng va ko‘p qirrali konsept sifatida namoyon bo‘lishi, uning jamiyatdagi axloqiy me‘yorlar va ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda muhim rol o‘ynashi aniqlanadi. Tadqiqot natijalari o‘zbek tilshunosligi, folklorshunoslik, lingvokulturologiya va madaniyatshunoslik sohalarida ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, milliy qadriyatlarni o‘rganish va yosh avlodga yetkazishda muhim manba sifatida xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: lingvokulturologiya, konsept, paremiya, maqol, muhabbat, sadoqat, do‘stlik, ijtimoiy tuyg‘u, milliy dunyo manzarasi.

ЯЗЫКОВОЕ ВЫРАЖЕНИЕ «ЛЮБВИ» И ДРУГИХ СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УЗБЕКСКИХ НАРОДНЫХ ПОСЛОВИЦАХ

Саъдуллаева Мадина Косимовна

Бухарский государственный университет, базовый докторант.

Аннотация.

В статье комплексно анализируется языковое выражение концепта «любовь» и тесно связанных с ним других социальных отношений в узбекских народных пословицах. Актуальность исследования обусловлена тем, что народные пословицы выступают одним из важнейших отражений национального мышления, нравственных ценностей и социальных отношений. В частности, категория «любовь» образует центральное семантическое ядро, выражающее не только личные чувства, но и семейные, дружеские, родственные отношения, верность, уважение и другие значимые социальные связи. На материале узбекских народных пословиц исследуются семантическое поле концепта «любовь», способы его выражения посредством различных языковых единиц, метафорических и символических средств. Кроме того, на примерах пословиц анализируются различные проявления любви — родительская любовь, любовь к возлюбленному, патриотические чувства и гуманизм. В ходе исследования раскрываются языковые способы выражения таких связанных с любовью социальных понятий, как верность, доверие, терпение, толерантность, доброта и взаимная забота. В работе применены лингвокультурологический, семантический, прагматический и когнитивный подходы, позволяющие глубоко проанализировать смысловые уровни пословиц и их социокультурное значение. Установлено, что в узбекских народных пословицах «любовь» представлена как широкий и многогранный концепт, играющий важную роль в регулировании нравственных норм и социальных отношений в обществе. Результаты исследования имеют научно-практическое значение для узбекского языкознания, фольклористики, лингвокультурологии и культурологии и могут служить важным источником для изучения и передачи национальных ценностей молодому поколению.

Ключевые слова: лингвокультурология, концепт, паремия, пословица, любовь, верность, дружба, социальное чувство, национальная картина мира.

LINGUISTIC EXPRESSION OF “LOVE” AND OTHER SOCIAL RELATIONSHIPS IN UZBEK FOLK PROVERBS

Sa'dullayeva Madina Qosimovna

Bukhara State University, Basic Doctoral Student.

Abstract.

This article provides a comprehensive analysis of the linguistic representation of the concept of “love” and other closely related social relationships in Uzbek folk proverbs. The relevance of the study lies in the fact that folk proverbs serve as one of the most significant reflections of national thought, moral values, and social relations. In particular, the category of “love” constitutes a central semantic core that represents not only personal emotions but also family relationships, friendship, kinship, loyalty, respect, and other important social bonds. Drawing on Uzbek folk proverbs, the study examines the semantic field of the concept of “love,” its representation through various linguistic units, and its expression by means of metaphorical and symbolic devices. Different manifestations of love, including parental love, romantic love, patriotism, and humanism, are also analyzed through proverbial examples. The study explores how social concepts associated with love, such as loyalty, trust, patience, tolerance, kindness, and mutual care, are expressed through linguistic means. Linguocultural, semantic, pragmatic, and cognitive approaches are employed to examine the semantic layers of the proverbs and their sociocultural significance. The findings demonstrate that “love” is represented in Uzbek folk proverbs as a broad and multifaceted concept that plays an important role in regulating moral norms and social relations within society. The results have theoretical and practical significance for Uzbek linguistics, folklore studies, linguocultural studies, and cultural studies and may serve as an important resource for studying and transmitting national values to younger generations.

Keywords: linguocultural studies, concept, paremia, proverb, love, loyalty, friendship, social emotion, national worldview.

Kirish. Til va madaniyat munosabatini o'rganishda xalq paremiyalari — maqol va matallar eng ishonchli manba bo'lib xizmat qiladi. Chunki ularda etnosning asrlar davomida shakllangan hayotiy tajribasi, axloqiy mezonlari va qadriyatlar tizimi muhrlanadi. O'zbek milliy dunyo manzarasida “muhabbat” shunchaki individual-psixologik hissiyot emas, balki keng qamrovli ijtimoiy-madaniy hodisadir. Xalq tafakkurida ushbu konsept mustaqil holda emas, balki sadoqat, burch, do'stlik, boylik va oila kabi boshqa ijtimoiy tushunchalar bilan uzviy sintezda, gohida esa ziddiyatda (antitezada) namoyon bo'ladi. Madaniyat nuqtayi nazaridan konseptni tahlil qilar ekan, Yu. S. Stepanov unda uchta tarkibiy qism yoki uchta “qatlam”ni ajratadi:

- a) asosiy belgi;
- b) qo'shimcha yoki bir nechta qo'shimcha “passiv”, “tarixiy” belgilar;
- c) tashqi, ya'ni so'z shaklida mujassam bo'lgan ichki shakl.

Konseptning dolzarb va faol qatlami mental voqelik hamda jamoaviy ong asosida shakllanadi. Jamoaviy ong individual ongga ham, individual onglarning oddiy yig'indisiga ham tenglashtirilmaydi. Shu bilan birga, konseptning rivojlanishiga jamiyatning eng yetuk vakillari ilgari surgan g'oyalar va qarashlar ham ta'sir ko'rsatadi. Olimning ilmiy izlanishlariga asoslangan holda “muhabbat” konseptining ichki “passiv” ma'nolarini tahlil qilamiz. Bunda muhabbat inson ruhiyatiga xos bo'lgan holat bo'lib, u ijtimoiy mavqeyi va kelib chiqishidan qat'i nazar, har bir inson hayotida markaziy o'rinni egallaydi. Muhabbat qalbning universal holatidir, chunki barchamiz sevis va boshqa odamdan muhabbatni qabul qilish qobiliyatiga egamiz.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot o'zbek xalq maqollarida “muhabbat” konsepti va u bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlarning lisoniy ifodasini har tomonlama yoritishga qaratilgan bo'lib, unda zamonaviy tilshunoslikning bir qator metodologik yondashuvlari kompleks tarzda qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi nazariy va amaliy usullar uyg'unligiga asoslanib, o'zbek paremiologiyasi materiallari negizida amalga oshirildi.

Avvalo, tadqiqotning nazariy asosini lingvokulturologik yondashuv tashkil etadi. Ushbu yondashuv orqali maqollarda aks etgan “muhabbat” tushunchasi milliy madaniyat, urf-odat va qadriyatlar bilan uzviy bog'liqlikda tahlil qilindi. Lingvokulturologiya doirasida “muhabbat” konsepti xalqning mentaliteti, dunyoqarashi va axloqiy qarashlari bilan bog'liq holda o'rganilib, uning milliy ongdagi o'rni aniqlashtirildi. Shu asosda maqollar faqat til birliklari sifatida emas, balki madaniy axborotni tashuvchi vosita sifatida talqin qilindi.

Tadqiqotda konseptual tahlil usuli muhim o'rin egalladi. “Muhabbat” konsepti semantik maydon sifatida qaralib, uning tarkibiy qismlari — sadoqat, mehr-oqibat, do'stlik, hurmat, sabr, ishonch kabi tushunchalar aniqlanib, ular maqollar misolida tahlil qilindi. Konseptual yondashuv orqali mazkur tushunchaning yadroviy va periferik

komponentlari ajratildi hamda ularning til vositalari orqali ifodalanish darajasi o'rganildi.

Shuningdek, semantik tahlil metodi asosida maqollarning ma'no qatlamlari chuqur o'rganildi. Har bir maqolning to'g'ridan-to'g'ri va ko'chma ma'nolari, undagi metafora, metonimiya, ramziy ifodalar aniqlanib, ularning "muhabbat" konsepti bilan bog'liqligi izohlandi. Bu jarayonda maqollarning yashirin ma'nolari va ularning ijtimoiy-madaniy mazmuni ochib berildi.

Pragmatik yondashuv esa maqollarning nutq jarayonidagi qo'llanish xususiyatlarini aniqlashga xizmat qildi. Ya'ni maqollar orqali ifodalangan "muhabbat" va unga oid ijtimoiy munosabatlar qanday kommunikativ vazifani bajarishi, ularning tarbiyaviy, baholovchi va yo'naltiruvchi funksiyalari o'rganildi. Bu orqali maqollarning jamiyatda axloqiy me'yorlarni shakllantirishdagi roli asoslandi.

Tadqiqotda kognitiv tilshunoslik metodlari ham qo'llanilib, "muhabbat" konseptining inson tafakkuridagi modeli qayta tiklandi. Bu yondashuv orqali maqollarda aks etgan obrazlar, stereotiplar va mental strukturalar tahlil qilindi. Natijada muhabbat tushunchasining xalq ongida qanday kognitiv model sifatida shakllangani aniqlashtirildi.

Bundan tashqari, qiyosiy-tahliliy metod yordamida turli maqollarda ifodalangan o'xshash va farqli jihatlar solishtirildi. Bu usul "muhabbat" bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlarning turli kontekstlarda qanday talqin etilishini ko'rsatishga imkon berdi. Ayrim hollarda sinonimik va antonimik munosabatlar ham aniqlanib, ularning stilistik funksiyasi yoritildi.

Material to'plash jarayonida o'zbek xalq maqollari to'plamlari, folklor manbalari hamda ilmiy adabiyotlardan foydalanildi. Tanlab olingan maqollar tematik jihatdan guruhlanib, ular asosida tahlil olib borildi. Tadqiqotda deskriptiv metod orqali mavjud holat bayon qilinib, induktiv va deduktiv usullar yordamida umumiy xulosalar chiqarildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA.

Mazkur tadqiqot natijalari o'zbek xalq maqollarida "muhabbat" konsepti keng va ko'p qatlamli semantik tuzilishga ega ekanini ko'rsatdi. Tahlillar shuni tasdiqladiki, muhabbat maqollarda faqat individual hissiy kechinma sifatida emas, balki jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi muhim axloqiy-me'yoriy kategoriya sifatida namoyon bo'ladi. Ya'ni muhabbat tushunchasi xalq tafakkurida nafaqat his-tuyg'ular majmui, balki insonlar o'rtasidagi munosabatlarni uyg'unlashtiruvchi, ularni ma'naviy jihatdan bog'lovchi asosiy omillardan biri sifatida talqin etiladi.

O'rganilgan maqollar asosida aniqlanishicha, "muhabbat" konsepti bir nechta asosiy semantik yo'nalishlarda ifodalanadi. Eng avvalo, oilaviy munosabatlar doirasida muhabbat eng muqaddas va ustuvor qadriyat sifatida aks etadi. Ayniqsa, ota-ona va farzand o'rtasidagi mehr-muhabbat maqollarda yuksak darajada ulug'lanadi. Bu turdagi maqollarda muhabbat fidoyilik, g'amxo'rlik, sabr-toqat va mehr-oqibat kabi tushunchalar bilan chambarchas bog'liq holda ifodalanadi. Ona mehri alohida konseptual ahamiyatga ega bo'lib, u cheksiz, beg'araz va muqaddas tuyg'u sifatida tasvirlanadi. Shu jihatdan o'zbek xalq maqollarida oilaviy muhabbat jamiyat barqarorligining asosiy poydevori sifatida talqin etiladi.

Romantik yoki yor-muhabbatga oid maqollar esa muhabbatning sinovli va mas'uliyatli tabiatini yoritadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bunday maqollarda muhabbat ko'pincha sabr, sadoqat va matonat orqali sinaladigan tuyg'u sifatida ifodalanadi. Bu esa o'zbek xalqining mentalitetida muhabbatning yuzaki yoki o'tkinchi emas, balki mustahkam va uzoq muddatli munosabatlarga asoslangan qadriyat ekanini ko'rsatadi. Yor-muhabbat haqidagi maqollar orqali insoniy munosabatlarda halollik, vafodorlik va ishonchning muhimligi alohida ta'kidlanadi.

Shuningdek, maqollarda muhabbat do'stlik va boshqa ijtimoiy munosabatlar bilan ham uzviy bog'liq holda ifodalanadi. Do'stlik haqidagi maqollarda mehr, sadoqat, o'zaro yordam va ishonch asosiy komponentlar sifatida namoyon bo'ladi. Bu yerda muhabbat kengroq ijtimoiy kategoriya sifatida talqin qilinib, insonlar o'rtasidagi samimiylik va birdamlikni ifodalovchi vosita vazifasini bajaradi. Do'stlikka asoslangan muhabbat insonlar o'rtasidagi ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlovchi muhim omil sifatida ko'riladi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatdiki, o'zbek xalq maqollarida muhabbat konsepti ko'pincha metaforik va ramziy vositalar orqali ifodalanadi. Masalan, muhabbat olov, nur, yurak, bog', suv kabi obrazlar orqali tasvirlanib, uning kuchi, hayotbaxshligi va davomiyliigi ifodalanadi. Bu esa xalqning obrazli tafakkuri va estetik qarashlarini namoyon etadi. Metaforik ifodalar orqali muhabbatning ichki mohiyati yanada chuqurroq ochib beriladi va u inson hayotining ajralmas qismi sifatida talqin etiladi.

Bundan tashqari, maqollarda muhabbat bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlar — sadoqat, ishonch, sabr, bag'rikenglik va mehr-oqibat kabi tushunchalar keng yoritilgan. Ushbu tushunchalar muhabbat konseptining tarkibiy qismlari sifatida namoyon bo'lib, insonlar o'rtasidagi munosabatlarning mustahkamligini ta'minlaydi. Ayniqsa, sadoqat va ishonch muhabbatning asosiy mezonlari sifatida talqin qilinadi. Bu esa o'zbek xalqining axloqiy qadriyatlar tizimida muhabbatning markaziy o'rin tutishini yana bir bor tasdiqlaydi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, o'zbek xalq maqollarida "muhabbat" konsepti lingvokulturologik nuqtayi nazardan milliy dunyo manzarasining muhim elementi hisoblanadi. U orqali xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy qarashlari va ma'naviy qadriyatlari ifodalanadi. Muhabbat tushunchasi maqollarda faqat ijobiy hodisa sifatida emas, balki ba'zan ogohlantiruvchi, tarbiyaviy mazmunda ham qo'llanadi. Masalan, haddan tashqari hissiyotga berilish yoki noto'g'ri munosabatlar salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkinligi ham maqollar orqali ifodalanadi. Bu esa maqollarning didaktik funksiyasini namoyon etadi.

Shu bilan birga, tadqiqot davomida muhabbat konseptining kognitiv xususiyatlari ham aniqlashtirildi. Ya'ni muhabbat inson ongida ma'lum bir konseptual model sifatida shakllanib, u orqali inson atrof-muhitni va ijtimoiy munosabatlarni anglaydi. Maqollar esa ushbu konseptni avloddan avlodga yetkazuvchi muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Natijada muhabbat konsepti milliy ongda barqaror va davomiy qadriyat sifatida shakllanadi.

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zbek xalq maqollarida "muhabbat" tushunchasi keng

qamrovli, ko'p qirrali va chuqur mazmunga ega konsept sifatida namoyon bo'ladi. U nafaqat shaxsiy his-tuyg'ularni, balki jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi, axloqiy me'yorlarni shakllantiruvchi muhim omil sifatida xizmat qiladi. Shu jihatdan maqollarda ifodalangan muhabbat konsepti milliy madaniyatning ajralmas qismi bo'lib, u orqali xalqning ma'naviy boyligi va ijtimoiy tajribasi aks etadi.

Ma'naviy madaniyatning asosiy tarkibiy qismi bo'lgan muhabbat, bu tuyg'uning universalligiga qaramay, har bir alohida lingvomadaniyatda u haqidagi o'ziga xos tasavvurlar va assotsiatsiyalar bilan tavsiflanadi:

1. Muhabbat va sadoqat konseptlarining simbiozi

O'zbek paremiologik tizimida muhabbat konsepti sadoqat tuyg'usiz tasavvur etilmaydi. Xalq ongida haqiqiy tuyg'uning mezon – vafo va chidamlilikdir. Lingvokulturologik nuqtayi nazardan, bu ikki tushuncha bir-birini to'ldiruvchi lisoniy qatlamlarni hosil qiladi. Masalan: "Bevafo yordan vafodor it yaxshi", "Vafo qilgan vafo topar, jafo qilgan jafo topar", "Bevafo do'stdan tayoq yaxshi, bebahra guldin – yaproq", "Bevafoning asli ko'ngli begona, bevafoga ko'ngil qo'yan devona".

Ushbu maqollarda muhabbat shunchaki hissiy kechinma statusidan ijtimoiy majburiyat (burch) darajasiga ko'tarilgan. "Vafo" so'zi bu yerda sevgining barqarorligini ta'minlovchi ma'naviy kafolat sifatida keladi. O'zbek mentalitetiga xos bo'lgan "lut", "andisha" va "uyat" tushunchalari muhabbat bilan birlashib, shaxsiy istaklarni umumijtimoiy qadriyatlarga bo'sundiradi.

2. Muhabbat va moddiylik ziddiyati

O'zbek xalq maqollarida muhabbat konseptining eng qiziqarli jihati uning moddiy dunyo elementlari bilan qarama-qarshi qo'yilishidir. Xalq donishmandligi tuyg'ular sofligini saqlash uchun uni iqtisodiy manfaatlardan ustun qo'yadi: "Muhabbat – boylik tanlamas", "Seni sevgan yo'lingga qarar, sevmaydigan – qo'lingga", "Suyganing bilan bo'lsang, qora uy ham ola bargoh ko'rinar", "Muhabbat – joy tanlamas, uyqu – joy", "Sevganing qayda bo'lsa, senga cho'l – bog'i Eram". Ushbu paremiyalarda "kulba" va "saroy", "muhabbat" va "mol" tushunchalarining qarama-qarshi qo'yilishi orqali insoniy munosabatlarning sof ma'naviy asosi ulug'lanadi. Muhabbat konsepti moddiy yetishmovchiliklarni kompensatsiya qiluvchi, ya'ni ruhiy ehtiyojni qondiruvchi qudratli ijtimoiy kuch sifatida lisoniy muhrlangan.

3. Muhabbat va oila munosabatlari

Sharq, xususan, o'zbek madaniyatida muhabbat faqat romantik tuyg'u doirasida cheklanib qolmay, balki ijtimoiy institut – oila va jamiyat oldidagi burch bilan bog'lanadi. G'arb sivilizatsiyasidan farqli o'laroq, o'zbek paremiyalarida ehtirosli sevgidan ko'ra, bosiq, mas'uliyatli va hurmatga asoslangan muhabbat ko'proq rag'batlantiriladi. Oila-nikoh munosabatlarning ifodalanishi juda katta ahamiyatga ega. Bu maqollar oila birligi va muhabbatini, oila a'zolarining bir-birlariga yordam berishini, ota-onalar bilan farzandlar orasidagi sevgi va hurmatni ta'kidlaydi.

"Tog'ga chiqmasang do'lona qayda, jon chekmasang jonona qayda", "Sof sevgi sotilmas, yo kesakday otilmas".

Bu yerda "muhabbat" konsepti vaqt o'tishi bilan "hurmat" va "oqibat" kabi boshqa ijtimoiy tuyg'ularga transformatsiya bo'lishi qonuniyat sifatida ko'rsatilgan. Xalq og'zaki ijodida oilaviy muhabbat er-xotinning jamiyat oldidagi ijtimoiy muvozanatini ushlab turuvchi asosiy mezon sanaladi.

4. Muhabbat, andisha va sharm-hayo munosabatlari

O'zbek lingvomadaniyatining o'ziga xos eng ustuvor qirralaridan biri – bu tuyg'ularning ochiq, jozibador namoyish etilmasligi, balki andisha va hayo pardasiga o'ralishidir. G'arb madaniyatida individual muhabbat erkinligi birlamchi bo'lsa, o'zbek maqollarida u jamoat axloqi va andisha suzgichidan o'tkaziladi.

"Bevafoda hayo yo'q", "Vafosizda hayo yo'q, hayosizda vafo yo'q".

Ushbu paremiyalar shuni ko'rsatadiki, xalq donishmandligi individual hissiyotlarni jilovlovchi mexanizm sifatida "andisha" konseptini maydonga chiqaradi. Muhabbat qanchalik kuchli bo'lmasin, u milliy mentalitetdagi sharm-hayo va oilaviy hurmat chegaralarini buzmasligi shart. Lisoniy darajada "andisha" tuyg'usi sevgini tartibga soluvchi, uni ijtimoiy fojidan asrovchi kuch sifatida talqin etiladi.

5. Muhabbat va oqibat/oqibatli bo'lish kognitiv aloqalari

O'zbek tilining ichki semantikasida "oqibat" so'zi o'ta keng qamrovli ijtimoiy-ma'naviy tuyg'uni anglatadi. U o'zaro mehr, qarindoshlik rishtalari va bir-birini qadrlash asosi hisoblanadi. Maqollarda muhabbatning yuqori nuqtasi va davomi sifatida ko'pincha oqibat talab qilinadi.

"Sevgida zo'rlik bor, zo'rlik yo'q".

Bu yerda "mehr" va "muhabbat" tushunchalari "oqibat" konsepti bilan uzviy bog'lanadi. Romantik yoki emotsional sevgi vaqt o'tishi bilan pasayishi mumkin, biroq u ijtimoiy tuyg'u – oqibatga evrilishi lozim. Bu o'zbek jamiyatining barqarorligini ta'minlovchi muhim lisoniy va madaniy koddir.

O'zbek xalq maqollarida "muhabbat" konsepti boshqa ijtimoiy tuyg'ulardan ajralgan holda mavjud emas. U sadoqat bilan go'zal, burch va hurmat bilan barqaror, andisha bilan muqaddas, do'stlik bilan mustahkam va oqibat bilan abadiydir. Xalq paremiyalari muhabbatni shunchaki individual erkinlik deb bilmay, uni jamiyat, oila va milliy axloq normalari tizimida tahlil qiladi. Maqollardagi ushbu lisoniy manzara o'zbek etnosining tuyg'ularni ratsional va irratsional muvozanatda saqlash borasidagi yuksak ma'naviy madaniyatidan dalolat beradi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'zbek xalq maqollari milliy tafakkur, madaniyat va ijtimoiy munosabatlarning o'ziga xos ifodasi bo'lib, ularda "muhabbat" konsepti markaziy va ko'p qirrali semantik kategoriya sifatida namoyon bo'ladi. Maqollar orqali ifodalangan muhabbat nafaqat shaxsiy his-tuyg'ular darajasida, balki keng ijtimoiy mazmunda – oilaviy munosabatlar, qarindoshlik aloqalari, do'stlik, vatanparvarlik va insonparvarlik kabi tushunchalar bilan uzviy bog'liq holda yoritiladi. Bu esa muhabbatning xalq ongida yuksak axloqiy qadriyat sifatida

shakllanganini ko'rsatadi.

Tahlillar shuni anglatadiki, o'zbek xalq maqollarida muhabbat ko'pincha bevosita nomlanish orqali emas, balki bilvosita – metaforik, ramziy va obrazli vositalar orqali ifodalanadi. “Mehr”, “oqibat”, “sadoqat”, “ko'ngil”, “dil” kabi tushunchalar orqali muhabbatning turli qirralari ochib beriladi. Bu esa o'zbek tilining boy semantik imkoniyatlarini, xalq tafakkurining obrazlilikini va badiiy ifoda vositalarining serqirraligini namoyon etadi. Ayniqsa, maqollarda qisqa va lo'nda shaklda chuqur ma'no berilishi ularning didaktik va tarbiyaviy ahamiyatini yanada oshiradi.

Shuningdek, maqollarda muhabbat bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlar tizimi aniq ko'zga tashlanadi. Jumladan, ota-ona va farzand o'rtasidagi mehr-oqibat, er-xotin o'rtasidagi sadoqat, do'stlar o'rtasidagi ishonch va hurmat, insonlar o'rtasidagi bag'rikenglik va hamjihatlik kabi qadriyatlar til vositasida mustahkamlangan. Bu munosabatlar orqali jamiyatning axloqiy me'yorlari, urf-odatlar va ijtimoiy tartibi aks ettiriladi. Demak, maqollar nafaqat til birliklari, balki ijtimoiy xulq-atvorni tartibga soluvchi muhim vosita sifatida ham xizmat qiladi.

Lingvokulturologik nuqtayi nazardan olib qaralganda, “muhabbat” konsepti o'zbek xalqining milliy dunyoqarashi va mentalitetida muhim o'rin egallaydi. U nafaqat individual tuyg'u, balki jamiyat barqarorligini ta'minlovchi, insonlar o'rtasidagi munosabatlarni uyg'unlashtiruvchi kuch sifatida talqin etiladi. Shu bois maqollarda muhabbat ko'pincha ijobiy baholanadi, uning aksi bo'lgan befarqlik, xiyonat yoki loqaydlilik esa salbiy munosabat bilan tasvirlanadi.

Tadqiqot davomida qo'llanilgan semantik, kognitiv va pragmatik tahlil usullari maqollarning ichki tuzilishi, ma'no qatlamlari va kommunikativ vazifalarini chuqurroq anglash imkonini berdi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, maqollar orqali ifodalangan muhabbat va unga bog'liq ijtimoiy munosabatlar xalqning tarixiy tajribasi, hayotiy kuzatuvlari va axloqiy qarashlari asosida shakllangan mustahkam konseptual tizimni tashkil etadi.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek xalq maqollarida “muhabbat” va unga bog'liq ijtimoiy munosabatlarning lisoniy ifodasi til va madaniyatning uzviy bog'liqligini yaqqol namoyon etadi. Ushbu maqollar milliy qadriyatlarni saqlash, avloddan avlodga yetkazish va yoshlarni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari kelgusida lingvokulturologiya, paremiologiya va kognitiv tilshunoslik yo'nalishlarida olib boriladigan izlanishlar uchun nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mahmudov N. Til va nutq madaniyati. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
2. Ashurova D., Galieva M. Text Linguistics. – Toshkent: Tafakkur qanoti, 2018.
3. Rasulova Z. O'zbek paremiologiyasi va lingvokulturologiya. – Toshkent: Fan, 2016.
4. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. – Toshkent: Akademnashr, 2019.
5. Yo'ldoshev M. Badiiy matnning lingvistik tahlili. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.
6. Doniyorov X. O'zbek tilining lingvokulturologik tadqiqi. – Toshkent: Fan, 2020.
7. Mahmudov N., Nurmonov B. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. – Toshkent: Fan, 2020.
8. Xudoyberganova D. Matn lingvistikasi asoslari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
9. Karimov S. Nutq madaniyati va uslubiyat. – Toshkent: Akademnashr, 2019.
10. O'zbek xalq maqollari (yangi nashr). – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2019.
11. Mirzayev T. O'zbek folklorshunosligi. – Toshkent: Fan, 2017.
12. Abduazizov M. Til va tafakkur munosabati. – Toshkent: Fan, 2018.
13. Yo'ldosheva G. Lingvokulturologiya asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2021.
14. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2022.
15. Normurodov N. O'zbek tilida konseptual tahlil asoslari. – Toshkent: Fan, 2023.